

BEYÂNÎ

(ö. 1006/1597)

Osmanlı şairi
ve şuarâ tezkiresi yazarı.

Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Rusçuk'ta doğdu. Bazı kaynakların, önceleri Tekirdağ'ın da aynı adı taşıması sebebiyle Beyânî'yi orali göstermesi doğru değildir. Asıl adı Mustafa olup Cârullahzâde lakabıyla tanınmıştır. Beyânî Rusçuk'ta başladığı öğrenimine İstanbul'da devam etti. Buradaki hocaları arasında Ebüssuûd Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi de vardı. Şair hakkında bilgi veren kaynaklar onun Mehmed Efendi'den çok faydalandığını ve ondan mülâzım olduğunu belirtirler. Halbuki şair kendi tezkiresinde verdiği hal tercümesinde Ebüssuûd Efendi'den mülâzım olduğunu söylemektedir. Herhalde Beyânî, Mehmed Efendi'den tahsilini tamamlamış olmasına rağmen mülâzemet rûsunu kendisiyle ilişki kurup şiirlerini tahmis ettiği Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den teberrûken almıştır. Âşık Çelebi, Mehmed Efendi'nin Halep kadılığı sırasında Beyânî'nin bir süre onun hizmetinde bulunduğunu belirtir.

Şükrullah Halife'den ta'lik icâzeti alarak hattat olan Beyânî hocasının tefsirini temize çekmiş, karşılık olarak da 20 akçe ile Kestel Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Daha sonra Havran kadısı oldu. Oradan hac görevini ifa etmek için Hicaz'a gitti. Dönüşünde Okmeydanı'ndaki Sofular Halvetî Tekkesi şeyhi Ekmeleddin Efendi'ye bağlanarak tarikata girdi; resmî görevlerinden de ayrıldı. Bir süre Gelibolu zâviyelerinden birinde kaldıktan sonra vefat eden şeyhinin vasiyeti üzerine onun yerine geçti (1577). Yirmi yıl kadar Sofular Tekkesi'nde şeyhlik yaptıktan sonra İstanbul'da öldü.

Beyânî bir divan sahibi olmamakla birlikte özellikle tarikat çevrelerinde sevilip tutulmuş bir şairdir. Onun şiir hayatını tasavvufa girmeden önce ve girdikten sonra olmak üzere iki döneme ayırmak gerekir. Hayatının birinci devresinde Beyânî çağının ikinci sınıf şairleri arasında şiirler söylemiştir. Fakat tarikata girdikten sonra bu tarz şiirlerden vazgeçmiş, kendi ifadesiyle "Allah dostlarının aşk ve muhabbetle ilgili mecazî şiir-

lerini" benimsemiş ve bu vadide sadece Arapça şiirler söylemeye devam etmiştir. Bu şiirler hocası Ebüssuûd Efendi'nin Arapça şiirlerinin tekrarı mahiyetindedir. Bir kısmı da onun şiirlerine nazîre olarak yazılmıştır veya bunların bir kısmının tahmisidir. Beyânî'nin şiirleri bir araya getirilmemiş, devrin şiir mecmualarında kalmıştır.

Beyânî'yi edebiyat dünyasında unutulmaktan kurtaran eseri, 1000 (1592) yılında tamamladığı ve özel bir adı olmadığı için müellifinin ismiyle anılan şuarâ tezkiresidir. Bu eser *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nin (yazılışı 994/1586) kısaltılmış şeklidir. Mukaddimede belirttiğine göre Beyânî bu tezkireyi bütünüyle istinsah edecek vakti olmadığı için sadece tanınmış şairleri seçip onlarla ilgili bilgileri özetlemiş, şiirlerinden de örnek olarak en tanınmış olanları almıştır. Bu arada *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nde bulunmayan ve genellikle daha sonra şöhret bulan bazı şairleri de tezkiresine ilâve etmiştir. Ancak bu yeni isimler hakkında da kayda değer bilgi verilmemiştir. Buna rağmen tezkirenin en önemli yanı, bu şairlerden söz eden tek kaynak oluşudur.

Beyânî Tezkiresi bir mukaddime, iki bölüm ve bir hâtmeden meydana gelmektedir. Mukaddimede, XVI. yüzyılda yazılan diğer tezkirelerin aksine, Osmanlı şiir tarihinin II. Murad devriyle değil Fâtih Sultan Mehmed devrinden başlaması gerektiğini, çünkü daha önceki dönemde yazılan şiirlerin basit ve orta seviyede (miyâne) olduğunu ileri sürer. Tezkirenin birinci bölümünde beş padişah ile dört şehzadeye yer verilir. Bunlar sırasıyla Fâtih Sultan Mehmed, Cem Sultan, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid ve Şehzade Murad'dır. İkinci bölümde ise alfabetik sıraya göre 240 şaire yer verilmiş, böylece tezkiredeki şair sayısı 249'a ulaşmıştır. Hasan Çelebi'nin eserinde ise 631 şair yer almaktadır.

Beyânî Tezkiresi XVI. yüzyılın tanınmış öteki tezkireleri arasında bir özet seviyesinde kaldığı için yazmaları da yaygın değildir (başlıca yazmaları için bk. İÜ Ktp., TY, nr. 104, 1560, 2568; Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 757, 774; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2659).

BİBLİYOGRAFYA :

Beyânî, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 757; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 59^a; Kınalızâde, *Tezkire*, s. 229; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 466; Riyâzî, *Tezkire*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 43^a; Rızâ, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 243, vr. 10^b; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 546-547; *Osmanlı Müellifleri*, II, 98; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 832; TCYK, s. 582; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 286-290; Mustafa İsen, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (doktora tezi, 1978), Atatürk Üniversitesi Ed.Fak., s. 97; Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum 1986, s. 68; TDEA, I, 412; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 228.

MUSTAFA İSEN

BEYÂNİYYE

(البانية)

Aşırı Şia'ya mensup olan
Beyân b. Sem'an'ın
(ö. 119/737)

görüşlerini benimseyenlere
verilen ad

(bk. BEYÂN b. SEM'ÂN).

BEYÂNİYYE

(البانية)

Ebü'l-Beyân Nebâ b. Muhammed
b. Mahfûz el-Kureşî'ye
(ö. 551/1156)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. TARİKAT).

BEYÂNÜ AKİDETİ'İ-USÛL

(بيان عقيدة الأصول)

Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin
(ö. 373/983)
akaide dair risâlesi.

Risâlenin bu müellife nisbeti ihtilâf konusudur. Brockelmann (*GAL*, I, 211), Schacht (*EI²* [İng.], I, 137) ve Fuat Sezgin risâlenin ona ait olduğunu söylerken A. W. Juynboll ve F. Kern, British Museum'daki yazma nüshada (nr. 871) müellifinden Muhammed es-Semerkindî adıyla bahsedilmesini delil göstererek Ebü'l-Leys es-Semerkindî'ye ait olamayacağını iddia ederler (*EI²* [İng.], I, 137). Ancak çeşitli kütüphanelerdeki diğer yazma nüshalarında (bk. Sezgin, I, 449) risâlenin Ebü'l-Leys'e atfedilmesi, yukarıdaki iddianın zayıf olduğunu göstermektedir. Eser *Risâle fî uşûlî'd-dîn*, *Âkîdetü'l-uşûl* ve *Âkîde* adlarıyla da bilinir.

On altı mesele halinde ve soru-cevap tarzında düzenlenen risâle, "İman ne-